

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลศาสตร์ เชิงสถิติ

นรา จิรภัทรพินล

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

ห้องสมุดสาขาเทเวศร์

401015500

คำนำ

กลศาสตร์เชิงสถิติ (*statistical mechanics*) เป็นวิชาที่เข้าใจยาก ผู้เรียนมักจะสับสนกับเนื้อหาสาระที่มีลักษณะแตกต่างกับวิชาฟิสิกส์อื่น ๆ ที่ผู้เรียนคุ้นเคย ผู้เรียนวิชานี้จึงจำเป็นต้องมีตำราอ่านประกอบนอกเหนือจากการฟังคำบรรยายในห้องเรียน แต่อุปสรรคสำคัญคือผู้เรียนส่วนใหญ่ไม่สันทัดภาษาอังกฤษที่จะอาศัยตำราภาษาอังกฤษได้ ณ เวลาขณะนี้พบว่า ตำราวิชากลศาสตร์เชิงสถิติภาษาไทยมีจำนวนน้อยมาก วัตถุประสงค์ของการเขียนตำราเล่มนี้ก็เพื่อให้ผู้เรียนวิชากลศาสตร์เชิงสถิติมีตำราภาษาไทยที่สามารถเข้าใจง่ายอ่านประกอบแทนการฟังการบรรยายในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว สำหรับผู้เรียนที่ใช้ตำราเล่มนี้ควรมีความรู้พื้นฐานของวิชาแคลคูลัส โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาอนุพันธ์ย่อยและการหาปริพันธ์ กลศาสตร์ควอนตัมหรือฟิสิกส์สมัยใหม่และอุณหพลศาสตร์

กลศาสตร์เชิงสถิติเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับระบบที่ประกอบด้วยอนุภาคจำนวนมากหลายล้านล้านตัว 10^{23} ตัว ตัวอย่างเช่น อากาศในภาชนะ น้ำในขวด อิเล็กตรอนตัวนำในโลหะ ฯลฯ พฤติกรรมต่าง ๆ ของระบบเหล่านี้เป็นผลสืบเนื่องจากการเคลื่อนที่ของอนุภาคและแรงกระทำระหว่างอนุภาคภายในระบบ แต่การอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของระบบโดยการคำนวณจากการเคลื่อนที่ของอนุภาคทุกตัวภายในระบบเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ในขณะเดียวกัน พฤติกรรมบางประการของระบบก็สามารถทำนายได้โดยไม่ต้องรู้รายละเอียดการเคลื่อนที่ของอนุภาคภายในระบบเลย ตัวอย่างเช่น พลังงานความร้อนจะไหลจากระบบที่ร้อนไปสู่ระบบที่เย็นกว่าเสมอซึ่งเป็นกฎเบื้องต้นของอุณหพลศาสตร์ เมื่อระบบทั้งสองมีอุณหภูมิเท่ากัน ความร้อนจะหยุดไหลและระบบจะเข้าสู่สภาวะสมดุล เหล่านี้เป็นต้น สังเกตว่า ในสภาวะสมดุลนี้ การเคลื่อนที่ของอนุภาคในระบบเป็นไปแบบไม่มีระเบียบด้วยอัตราเร็วต่าง ๆ ไปทุกทิศทาง ขนาดและทิศทางของอัตราเร็วต่าง ๆ เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจากการชนกันเองของอนุภาคและการชนกับผนังภาชนะของอนุภาค ดังนั้น ปริมาณฟิสิกส์ต่าง ๆ ของระบบ เช่น ค่าความดันซึ่งเกิดจากการชนผนังภาชนะของอนุภาคจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยอาศัยทฤษฎีความน่าจะเป็นของวิชาสถิติผนวกกับกฎเกณฑ์ของวิชากลศาสตร์หรือวิชากลศาสตร์ควอนตัม ทำให้สามารถคำนวณค่าเฉลี่ยของความดันหรือปริมาณฟิสิกส์อื่น ๆ ได้ สังเกตว่า เงื่อนไขสำคัญในการหาค่าเฉลี่ยนี้คือ *สภาวะสมดุล* กลศาสตร์เชิงสถิติจึงสามารถใช้ได้กับระบบที่อยู่ในสภาวะ

สมดุลเท่านั้น สำหรับกรณีของระบบที่ไม่ได้อยู่ในสภาวะสมดุลนั้นเป็นเรื่องราวของ ทฤษฎีจลน์ (kinetic theory)

บทที่ 1 ของตำราเล่มนี้เป็นการทบทวนแนวคิดสำคัญต่าง ๆ ของวิชาอุณหพลศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดเกี่ยวกับสภาวะสมดุล กระบวนการย้อนกลับได้และเอนโทรปี บทที่ 2 เป็นการทบทวนเนื้อหาย่อ ๆ ของวิชากลศาสตร์ควอนตัม ได้แก่ ตัวเลขควอนตัม ค่าพลังงานของอนุภาคในสถานะปิดและพลังงานของฮาร์มอนิกออสซิลเลเตอร์ โมเมนตัมเชิงมุมกับสปินและความเหมือนกันทุกประการของอนุภาค บทที่ 3 มีความสำคัญมาก เป็นพื้นฐานของแนวคิดเกี่ยวกับปริภูมิเฟส สถานะจุลภาคและสถานะมหภาคของระบบ ความหมายของอองซอมเบลอกับค่าเฉลี่ยของอองซอมเบลอ ที่สำคัญคือ *พอสทูลेट* (postulate) หรือสมมติฐานเบื้องต้นซึ่งเป็นพื้นฐานของกลศาสตร์เชิงสถิติกับเอนโทรปี บทที่ 4-5-6 เป็นเนื้อหาแท้ ๆ ของกลศาสตร์เชิงสถิติ ได้แก่ เรื่องราวของอองซอมเบลอแบบไมโครคาโนนิเกิล อองซอมเบลอแบบคาโนนิเกิลและอองซอมเบลอแบบแกรนด์คาโนนิเกิล โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวอย่างการใช้ของอองซอมเบลอทั้ง 3 รูปแบบ บทที่ 7-8 เป็นเรื่องราวของกลศาสตร์สถิติเชิงควอนตัม ตัวอย่างเกี่ยวกับวัตถุดำ ระบบอนุภาคแฟร์มีออนและโบซอน บทที่ 9 คือการประยุกต์กลศาสตร์เชิงสถิติกับสารแม่เหล็กและพลังงานแม่เหล็ก การทำความเข้าใจที่อุณหภูมิต่ำกว่า 4 องศาเคลวิน บทสุดท้ายเป็นการแนะนำเบื้องต้นของทฤษฎีจลน์ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับ *สภาวะไม่สมดุล* ที่กลศาสตร์เชิงสถิติไม่สามารถใช้ได้

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีเพ็ญ ท้าวตา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาคร ริมแจ่ม และอาจารย์ ดร.จตุพร สายสุด ที่ช่วยอ่านและขัดเกลาต้นฉบับ ขอขอบคุณอาจารย์ ดร.ดุष्ฎี สุวรรณขจร ที่ช่วยวาดรูปบางรูปที่ค่อนข้างยุ่งยาก ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ สดชื่น วิบูลย์เสข ที่ช่วยขัดเกลาภาษาไทยให้อ่านเข้าใจง่าย ขอขอบใจผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เขม จิรภัทรพิมล บุตรชายของผู้เขียนที่ช่วยท้วงติงและให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ทำให้ตำราเล่มนี้ สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ถิรพัฒน์ วิสัยทอง ที่กรุณาให้ยืมหนังสืออ้างอิงและคอยสอบถามการเขียนตำราเล่มนี้ ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สมศร สิงขรัตน์ ที่เป็นคนเสนอแนวคิดให้เขียนตำราเล่มนี้ สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดนตรี จิรภัทรพิมล ภรรยาของผู้เขียนที่คอยให้กำลังใจในการเขียนตำราเล่มนี้จนสำเร็จ

นรา จิรภัทรพิมล

สารบัญ

คำนำ	5
บทที่ 1 อุณหพลศาสตร์	1
1.1 ศัพท์เทคนิค	1
1.2 แก๊สอุดมคติ	5
1.3 ทฤษฎีจลน์ของแก๊ส	6
1.4 สถานะมหภาค	9
1.5 กระบวนการ	10
1.6 กฎอุณหพลศาสตร์	12
บทที่ 2 กลศาสตร์ควอนตัม	37
2.1 ทฤษฎีพื้นฐาน	37
2.2 อนุภาคที่ถูกกักขัง	39
2.2.1 ศักย์อนันต์ 1 มิติ	40
2.2.2 ศักย์อนันต์ 3 มิติ	40
2.2.3 ฮาร์มอนิกออสซิลเลเตอร์	41
2.3 โมเมนตัมเชิงมุม	42
2.4 ความเหมือนกันทุกประการของอนุภาค	44
บทที่ 3 พื้นฐานของกลศาสตร์เชิงสถิติ	47
3.1 สถานะจุลภาค	47
3.2 อองซอมเบล	60

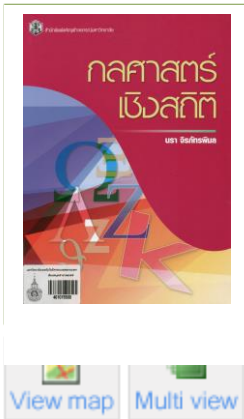
3.3	พอสทูเลตพื้นฐาน	63
บทที่ 4	อองซอมเบลอแบบไมโครคาโนนิเกล	67
4.1	อองซอมเบลอแบบไมโครคาโนนิเกล	67
4.2	ปฏิทรรศน์ของกิบบส์	73
4.3	การแลกเปลี่ยนความร้อน	76
4.4	แหล่งความร้อน	83
4.5	การแลกเปลี่ยนความร้อนและงาน	85
4.6	การแลกเปลี่ยนความร้อนและอนุภาค	89
บทที่ 5	อองซอมเบลอแบบคาโนนิเกล	95
5.1	อองซอมเบลอแบบคาโนนิเกล	95
5.2	สมบัติมหภาค	98
5.3	การกระจายแบบแมกซ์เวลล์	104
5.4	ทฤษฎีการแบ่งส่วนพลังงานเท่า ๆ กัน	110
5.5	แบบจำลองของแข็งของไอน์สไตน์	117
5.6	พลังงานเสรีของเฮล์มโฮลทซ์	122
บทที่ 6	อองซอมเบลอแบบแกรนด์คาโนนิเกล	125
6.1	อองซอมเบลอแบบแกรนด์คาโนนิเกล	125
6.2	ศักร์อุณหพลศาสตร์	134
บทที่ 7	สถิติเชิงควอนตัม	137
7.1	สถิติเชิงควอนตัม	137
7.2	การกระจายของตัวเลขผู้อาศัย	140
7.2.1	สถิติแมกซ์เวลล์-โบลต์ซมันน์	141
7.2.2	สถิติโฟตอน	144
7.2.3	การแผ่รังสีของวัตถุดำ	145
7.2.4	แบบจำลองของแข็งของเดบาย	152
7.3	สถิติโบซอนและแฟร์มีออน	158

7.4	ขอบเขตของสถิติเชิงคลาสสิก	164
บทที่ 8	แก๊สแฟร์มีออนกับโบซอน	169
8.1	แก๊สแฟร์มีในอุดมคติ	169
8.2	แก๊สโบซอนในอุดมคติ	180
บทที่ 9	สภาวะแม่เหล็ก	189
9.1	แม่เหล็กพารา กับแม่เหล็กไดอา	189
9.1.1	โมเมนต์แม่เหล็ก	189
9.1.2	สนามแม่เหล็กในตัวกลาง	190
9.2	งานแม่เหล็ก	194
9.3	การทำความเย็นด้วยสนามแม่เหล็ก	200
บทที่ 10	ทฤษฎีจลน์ของแก๊ส	205
10.1	ฟลักซ์ของอนุภาค	205
10.2	ความดันของแก๊สในภาชนะ	208
10.3	ระยะเสรีเฉลี่ย	213
10.4	ความหนืด (viscosity)	217
10.5	การนำความร้อน	220
10.6	การแพร่	221
ภาคผนวก		225
A.1	สัญลักษณ์คณิตศาสตร์ที่ควรทราบ	225
A.2	ฟังก์ชันคู่/ฟังก์ชันคี่	226
A.3	ทวินาม	227
A.4	อเนกนาม	229
A.5	การหาปริพันธ์ $\int_{-\infty}^{\infty} e^{-x^2} dx$	230
A.6	การหาปริพันธ์ $\int_0^{\infty} x^n e^{-ax^2} dx$	230
	เฉลยโจทย์แบบฝึกหัด	233

สามารถยืมและติดตามหนังสือใหม่ได้ที่ ระบบห้องสมุดอัตโนมัติ Walai Autolib

<http://lib.rmutp.ac.th/Catalog/Bibltem.aspx?BibID=b00103268>

Title	กลศาสตร์เชิงสถิติ / นรา จิรภัทรพิมล.
Author	นรา จิรภัทรพิมล
Publication	กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561
Edition	พิมพ์ครั้งที่ 1
Detail	260 หน้า : ภาพประกอบ ; 26 ซม
Subject	กลศาสตร์สถิติ.(+) สถิติควอนตัม.(+)
Location	CL
Source Types	 Book

"สำหรับเพื่อการศึกษาและอ้างอิงเท่านั้น"